

PARS SECUNDA.
PHILOSOPHIA MORALIS (ETHICA)
SPECIALIS.

264. In hac secunda parte generalia morum principia, in prima parte stabilita, ad varias et speciales hominis relationes applicabimus. Potest autem homo operans spectari: 1. secundum relationes suas *individuales*, tum ad Deum tum ad se ipsum tum ad alios homines privatos; 2. secundum relationes *sociales*, ad societatem sive domesticam sive civilem sive internationalem. Prior consideratio pertinet ad Ethicam specialem *individualement*, de qua agemus in libro 1, posterior ad Ethicam specialem *socialem* (sociologiam nonnulli vocant), de qua in libro 2 disputabimus.

LIBER I.
ETHICA SPECIALIS INDIVIDUALIS.

CAPUT I.
DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEUM.

265. Latiore sensu omnia hominis officia sunt officia erga Deum, idque non solum propterea, quia a Deo imponuntur, sed etiam quia nos aliquo saltem modo in finem ultimum, qui Deus est, ordinant nec violari possunt, quin violeatur officium erga eundem. Strictiore tamen sensu illa sola officia dicuntur esse erga Deum, quae nos directe in Deum ordinant eumque habent pro materia. Et hoc sensu hic agimus de officiis erga Deum.

Haec officia spectato solo ordine naturali commode revocari possunt ad officia amoris, spei et religionis, sub nomine religionis etiam comprehendendo oboedientiam, gratitudinem, fidelitatem erga Deum, quae secundum multos auctores ab habitu religionis non distinguuntur.

Virtutes theologicae in ordine naturali non existerent. Nam virtutes theologicae habent Deum pro obiecto tum materiali (saltem principali) tum formali, et quidem prout excedit cognitionem naturalem rationis (*S. Thom.* 1, 2, q. 62, a. 2). Existerent tamen in ordine naturali virtutes aliquae spei theologicae et caritati correspondentes, scilicet spes in Deum et amor eiusdem super omnia (n. 144). Utraque virtus haberet Deum ut obiectum, sed prout humana ratione attingi potest; neutra etiam esset virtus pro se infusa.

THESIS XLIV.

266. Homo, spectato etiam ordine mere naturali, tenetur non solum sperare a Deo beatitudinem cum auxiliis ad eam necessariis, sed eundem etiam super omnia creata diligere.

(*S. Thom.* 2, 2, q. 17, a. 1 et 2; q. 26, a. 1—3.)

PARS I. Tenetur sperare beatitudinem.

Prob. Qui tenetur ad finem, tenetur quoque ad media necessaria. *Atqui* homo tenetur tendere in beatitudinem perfectam alterius vitae, et medium ad id necessarium est, ut speret a Deo beatitudinem cum auxiliis ad eam necessariis. *Ergo* . . .

Prob. min. 1. Tenetur homo tendere in beatitudinem, quia haec est ultimus finis, in quem conditus et natura sua ordinatus est. Supremus finis huius vitae est dispositio ad beatitudinem in vita futura consequendam (n. 27).

2. Beatitudo est bonum arduum, ad quod consequendum multa obstacula sunt superanda. Nemo autem tendit in eiusmodi bonum nisi fretus spe haec obstacula superandi. Porro ad haec obstacula superanda indigeret auxiliis divinae providentiae, quae Deus pro sua bonitate in eum speranti et facienti, quod in se est, non denegaret.

267. PARS II. Tenetur Deum diligere super omnia.

Prob. Amor, de quo hic agimus, est amor benevolentiae, quo scilicet Deum amamus propter se ipsum, ut in se infinite perfectus et summo amore dignus est; nam amor concupiscentiae, quo Deum amamus propter nostram utilitatem, in spe beatitudinis includitur vel ab eadem supponitur.

Rectus ordo postulat, ut bona amemus secundum ordinem dignitatis vel aestimationis, quam merentur. *Atqui* Deus est infinitum bonum et fons et finis ultimus omnis boni creati. *Ergo* rectus ordo postulat, ut plus quam omnia alia ametur, et reliqua non amentur nisi cum subordinatione ad amorem ipsi debitum.

Idem alio modo: Finis plus meretur amari quam ea, quae sunt ad finem. *Atqui* Deus est finis absolute ultimus, reliqua vero omnia in eum ut finem ordinantur. *Ergo* . . .

Haec valent de amore *appretiative* (non intensive) summo, i. e. ita debemus esse dispositi, ut potius velimus omnia alia bona amittere quam violare amorem Dei.

268. *Coroll.* Ergo Deum plus amare debemus quam nos ipsos et nostram beatitudinem (2, 2, q. 26, a. 3).

Obi. Nemo potest aliquid amare, nisi in quantum est conveniens et bonum sibi. *Ergo* etiam Deum non possumus diligere, nisi in quantum est bonum conveniens nobis, et hinc amor erga nos est ratio amoris erga alios ideoque maior.

Resp. Dist. antec.: Nemo potest aliquid amare, nisi in quantum est conveniens et bonum sibi hoc sensu, quod convenientia rei ad amantem sit *generalis condicio praerequisita* ad amorem, *conc.*, hoc sensu, quod illa convenientia sit necessario ratio amoris erga rem, *nego.* *Dist. pariter cons.* Audiatur S. Thomas: «Natura in se curva dicitur, quia semper diligit bonum suum. Non tamen oportet, quod in hoc quiescat intentio, quod suum est, sed in hoc, quod bonum est: nisi enim sibi esset bonum aliquo modo, vel secundum rei veritatem vel secundum apparentiam, numquam ipsum amaret. Non tamen propter hoc amat, quia suum est, sed quia bonum est: bonum enim est per se obiectum voluntatis» (In 2, dist. 3, q. 4 ad 2; cf. ib. ad 3).

THESIS XLV.

269. Homo lege naturali ad Dei cultum tum internum tum externum obligatur.

(S. Thom. 2, 2, q. 81, a. 1, 2 et 7; C. gent. l. 3, c. 119 et 120.)

St. Q. I. Nomine *cultus* intellegitur honor et obsequium alicui exhibitum. Cultus *Deo* debitus ratione summae excellentiae suae, in quantum scilicet est «primum principium creationis et gubernationis rerum» (S. Thom. 2, 2, q. 81, a. 3), vocatur *latria* seu etiam *religio*.

2. *Religio* generatim importat ordinem hominis ad Deum et tria praecipue significare potest: a) latissimo sensu: complexum veritatum, quae hominis ad Deum relationem enuntiant, et officiorum inde manantium. Hoc sensu etiam officia spei et amoris erga Deum pertinent ad officia religionis; b) strictius, ut modo dictum est, cultum Deo exhibitum ratione singularis excellentiae suae; c) virtutem religionis, quae inclinat voluntatem ad cultum hunc Deo exhibendum.

Religio dividitur in *veram* et *falsam*. Sumpta secundo sensu (pro *cultu*) religio est falsa, si cultus soli Deo debitus creaturae tribuitur aut Deo quidem, sed non convenienti modo. Sumpta primo sensu religio est falsa, si continet falsas opiniones circa Deum et hominis ad Deum relationes et officia. — Distinguitur praeterea religio *naturalis* et *supernaturalis*, prout in sola natura hominis et ratione naturali aut libera Dei revelatione fundatur.

3. Loquimur de cultu Dei *formali*, qui directe ex intentione honorandi Deum assumitur. Nam indirecte quolibet actu honesto Deo honor exhibetur.

270. PARS I. Quoad cultum internum.

Prob. Homo lege naturali tenetur rectum naturae rationalis ordinem (prout opponitur *non recto*) liberis actibus intellectus et voluntatis in se ipso exprimere. *Atqui* rectus naturae ordo exigit, ut Deo honorem et obsequium saltem mentale praestet. *Ergo* ex lege naturali homo ad cultum saltem internum Deo exhibendum obligatur.

Prob. min. 1. Rectus ordo exigit, ut servus domino reverentiam, honorem, obsequium exhibeat. *Atqui* homo essentialiter est servus Dei, a quo tamquam a causa creante, conservante, concurrente et causa finali absolute pendet (*S. Thom.*, C. gent. l. 3, c. 119). *Ergo* . . .

2. Honor debetur alicui ratione excellentiae. «Deo autem competit singularis excellentia, in quantum omnia in infinitum transcendit secundum omnimodum excessum; unde ei debetur specialis honor» (*S. Thom.* 2, 2, q. 81, a. 4).

3. Deus est supremus benefactor noster, a quo summa beneficia iam accepimus, cotidie accipimus, in posterum speramus. *Atqui* rectus ordo postulat, ut benefactori gratitudinis sensa exhibeantur. Porro haec exhibitio gratitudinis in Deum ut summe excellentem recte dicitur pertinere ad cultum Dei et virtutem religionis. Longe enim alia est ratio gratitudinis in Deum ut summe excellentem, ac gratitudinis erga alios benefactores (*S. Thom.* 2, 2, q. 106, a. 1 ad 1. *Suarez*, De Rel. tract. 1, l. 3, c. 8).

4. Confirmatur idem ex eo, quod negantes Dei cultum apertis erroribus innituntur, scl. vel pantheismo vel materialismo vel simili.

271. PARS II. Quoad cultum externum.

Prob. 1. Homo non solum quoad mentem, sed etiam quoad corpus plene a Deo pendet tamquam a suo creatore, domino, ultimo fine etc. Aliis verbis: non sola anima, sed *homo* est essentialiter servus Dei. Ergo etiam quoad corpus eidem servire debet (2, 2, q. 83, a. 12 c).

2. Vi unionis substantialis inter corpus et animam interior affectus, modo sit sincerus, sua sponte et naturaliter in corpus redundat seque exterioribus manifestat actionibus, ita ut exterior cultus ex ipsa naturae institutione sit complementum interioris.

3. Ex hominis natura interior cultus ita dependet ab exteriori, ut ille sine hoc plerumque neque debitam intensitatem neque constantiam habere possit.

4. Idem docet communis et constans consuetudo omnium populorum, qui semper et ubique supremo numini

cultum externum tum privatum tum publicum exhibuerunt. Hoc factum tam constans et universale non potest explicari accidentalibus causis, sed debet quoad suam substantiam habere constans et universale fundamentum in ipsa natura rationali.

272. *Coroll. 1.* Ergo religio qua complexus officiorum hominis erga Deum non fundatur in pia quadam animi *sensibilitate* (*Schleiermacher*), neque in *utilitate*, quam societati humanae affert (*Pufendorfius*), sed in *certissimis veritatibus religiosis*, quae essentialiter hominis erga Deum relationes enuntiant. Hinc religio cum veritatibus religiosis (dogmatibus) ita cohaeret ut domus cum fundamento. Et haec valent de religione non solum naturali, i. e. de ea, quam ratio naturalis dictat, sed etiam de religione revelata. Religio enim supernaturalis naturalem supponit eamque magis determinat.

Coroll. 2. Homo irreligiosus nequit haberi vere probus, quia legem naturalem quoad officia gravissima violat. Praeterea qui spernit officia erga Deum, facile etiam violat officia erga homines, si cum gravi periculo vel incommodo sunt coniuncta.

Coroll. 3. Ergo reiciendus est *indifferentismus practicus*, qui religionem tamquam rem indifferentem negligit; multoque magis reprobanda est impia Kantii sententia inane esse quodlibet obsequium Deo exhibitum praeter vitae honestatem.

Coroll. 4. Ergo religio *naturalis* est una eademque apud omnes homines omnium temporum quantum ad *essentialia* officia. Eius enim fundamentum est idem apud omnes. Ergo etiam intra ordinem naturalem reiciendus est *indifferentismus dogmaticus* illimitatus, qui docet cuilibet licere profiteri religionem, quam voluerit. Certe idololatria et quilibet polytheismus sola ratione naturali reprobatur. Idem dic de cultu religioso, qui inhonesta et scurrilia praescribit, v. g. victimas humanas, prostitutionem pudicitiae etc.

273. *Coroll. 5.* Ergo ordo moralis cum religione intrinsece et essentialiter cohaeret, ideoque absurda est *moralis* quae vocatur *independens* seu laica (n. 166; cf. scriptum auctoris: Religion und Moral, oder Gibt es eine religionslose Moral, 2. ed. 1904).

Etenim: 1. si religio accipitur pro *cultu et obsequio Dei* seu pro complexu officiorum erga Deum, est *pars* eaque praecipua ordinis moralis seu officiorum legis naturalis;

2. si vero religio sumitur pro *complexu veritatum*, quae hominis ad Deum relationem enuntiant, et *officiorum inde manantium*, eadem praeterea est *fundamentum* necessarium totius ordinis moralis. Deus enim est ultimus *finis* ordinis moralis (n. 6 sqq); Dei essentia est *norma* ultima, a qua ordo moralis habet suam cognoscibilitatem et necessitatem (n. 71 sqq); Dei *voluntas* est causa *obligationis* (n. 158 sqq) et *sanctionis* (n. 168 sqq) pro toto ordine morali et fons omnium iurium (n. 241), quo deficiente nulla obligatio vel sanctio sufficiens et nullum ius exsisteret.

Coroll. 6. Ergo cultus externus per se ipse Deo debitus, non solum propter fovendum internum adhibendus est. Immo finis primarius cultus etiam externi est immediate Dei excellentia honoranda. Hinc etiam colliges rationem, cur Deus a nobis postulet cultum, non esse quia eo indiget, sed quia nos eo indigemus, et maxime quia eius sapientia et iustitia postulat, ut ipse tamquam principium et finis omnium rerum speciali modo honoretur. Cf. *S. Thom. 2, 2, q. 81, a. 6 ad 2*: «Deo non exhibetur aliquid propter eius utilitatem, sed propter eius gloriam, nostram autem utilitatem.»

274. *Schol. 1.* *Actus religionis* alii sunt *eliciti*, alii *imperati*. Actus imperati iterum subdividuntur in mediate et immediate imperatos. Nimirum 1. quosdam actus virtus religionis ipsa *elicit*, et sunt: a) amor honestatis, quae in eo elucet, ut Deo supremo omnium principio et domino cultus exhibeatur, b) propositum hunc cultum exhibendi, c) electio signi, quo hunc cultum exhibeamus; 2. alios actus religio *imperat*, in quantum alias virtutes, v. g. amorem, spem etc., ad suos actus ex propriis motivis eliciendos movet. Hi sunt actus *mediate imperati*, quia a religione procedunt *mediate* alia virtute; 4. alii denique actus a religione ex suo proprio motivo imperantur, quin alia virtute utatur. Et hi vocantur actus *immediate imperati*. Ad eos pertinet: a) adoratio et sacrificium, b) oratio, c) reverentia rerum Deo et cultui di-

vino dicatarum. Praeterea secundo ad actus religionis immediate imperatos pertinent iuramentum et votum. In his actibus immediate imperatis virtus religionis sine intermedio alterius virtutis movet intellectum vel alias facultates ad reverentiam et subiectionem Deo exhibendam. *S. Thomas* (2, 2, q. 81, a. 1 ad 1) hos actus immediate imperatos numerat inter actus religionis *elicitos*, quod non sic intellegendum, quasi voluntas ipsa cum habitu religionis eos eliciat, sed solum significat illos actus non fieri mediante alia virtute.

275. *Schol. 2.* Officia erga Deum seu religiosa reliquis officiis longe praestare deducitur 1. ex eo, quod fundantur in relatione, quae inter omnes relationes hominis est ordine prima. Nam omnes aliae relationes saltem ratione prius supponunt ipsam naturam existentem; relatio vero dependentiae a Deo in ipsa ratione naturae creatae ut entis contingentis, participati etc. immediate continetur; 2. ex eo, quod officia eo sunt praestantiora, quo magis immediate summum hominis bonum respiciunt et hominem ad ultimum finem ordinant. Iam vero sola officia religiosa hominis ultimum finem immediate et directe respiciunt.

Schol. 3. Genuinae religioni opponitur 1. *superstitio*, i. e. cultus religiosus vitiosus. Superstitio vel cultum divinum creaturis exhibet vel Deo cultum non debito modo praestat; 2. *irreligiositas*, quae est irreverentia specialis, Deo vel immediate in se vel mediate in personis aut rebus sacris irrogata (*S. Thom. 2, 2, q. 102 sqq*).

THESIS XLVI.

276. Homo, quam primum Deum cognovit, tenetur eas notiones acquirere, quae necessariae sunt ad explenda officia sua.

Prob. Ex cognitione elementaria et obvia Dei immediate derivatur obligatio, eum ut ens supremum et dominum nostrum reverendi eique serviendi. Iam vero ex hac obligatione sequitur ulterior obligatio cognoscendi omnia, quae ad hoc officium implendum necessaria sunt. Nam qui tenetur ad finem, tenetur etiam ad media necessaria. *Ergo...*

277. *Coroll.* 1. Tenetur ergo homo imprimis ad perficiendam cognitionem Dei elementariam et ad inquirendum in officia, quae ei pro statu suo competunt. Neque enim omnibus eadem cognitio veritatum religiosarum et officiorum, quae inde derivantur, necessaria est. 2. Quam primum homo habet rationem dubitandi, num Deus religionem supernaturalem pro omnibus hominibus revelare atque ut viam necessariam ad finem ultimum praescribere voluerit, tenetur inquirere, et, si veritatem revelationis cognoverit, eam amplecti.

CAPUT II.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SE IPSUM.

278. Homo necessitate naturae se ipsum amat. Hinc ipse amor sui generatim spectatus utpote necessarius et fundamentum omnium appetitionum non cadit sub praeceptum. *Modus* tamen se amandi est obiectum praecepti, quia homo potest se *inordinate* diligere. Ex lege autem naturali tenetur se ordinate amare. Immo hoc praeceptum: *ama te ipsum ordinato amore*, est generalissimum, in quo omnia hominis officia erga se ipsum aliquo modo continentur. Amor autem, ut sit ordinatus, debet rectae rationis ductum sequi, ideoque supponit convenientem *sui aestimationem*, sine qua consistere nequit.

Homo sibi tria ex caritate debet: 1. *quoad animam* se conservare in amore Dei et facere, quae necessaria sunt ad finem ultimum consequendum; 2. *quoad corpus* vitam et integritatem corporis servare; 3. curare *bona externa*: bona materialia, honorem et bonam famam.

ARTICULUS I.

OFFICIA CIRCA ANIMAM.

279. Homo creatus est in hunc finem, ut Deum glorificet. Dei autem gloria maxime in eo consistit, ut homo in se *Dei imaginem* perficiat. Sed homo per solam *mentem* est imago

Dei (n. 11). Igitur praeprimis homo tenetur mentem, i. e. intellectum et voluntatem, perficere.

Quae sint speciatim officia hominis relate ad *intellectum*, iam ex iis, quae de officiis erga Deum diximus, sufficienter manifestum est. Tenetur enim homo intellectum ita evolvere, ut finem suum ultimum et omnia officia cognoscat et his satisfacere possit. Quantum ad *voluntatem* homini obligatio incumbit, ut eam legi divinae conformet et per eam se et omnia sua in finem ultimum recte ordinet. Praeterea:

THESIS XLVII.

280. Quisque debet ita subiugare passiones voluntati, ut huius imperio oboedire assuescant.

Prob. Rectus ordo exigit, ut voluntas se expeditam reddat ad sequendam regulam rectae rationis. Secus in perpetuo et proximo periculo versatur sua officia violandi et finem ultimum amittendi. *Atqui* experientia teste sic se expeditam reddere nequit, nisi discat passiones inferiores refrenare et suo imperio subordinare. *Ergo* . . .

281. *Coroll.* Thomasius, Schopenhauer alique falso asserunt hominem nullis erga se ipsum officiis adstringi. Quamvis enim propter identitatem subiecti nemo possit strictum iustitiae debitum erga se ipsum habere, quilibet tamen habet erga se debitum aliarum virtutum, ut caritatis, temperantiae etc. Ad hoc enim sufficit, ut in homine diversae facultates inveniuntur, quae indegeant imperio rationis ad unitatem et ordinem redigi, et ut homo hanc ordinationem etiam *sibi ipsi* debeat.

ARTICULUS II.

OFFICIA CIRCA CORPUS.

Ordinatus sui amor homini officia tum negativa tum affirmativa circa corpus imponit. Ex multis officiis hic tantum pauca consideranda seligimus.